

„АРЕВЭЧИ“

АРЫ ҮГЭЭНДЕН

Сөөлгү чылдарың эртен чыгыс сезонунда эң хой ары чигири чыгыпкан. Күрүңгө ары чигири садарыңың планын кууседиринге четир проодуцияны Башкириянын барык бүгү районнары чып алган. Игирин районну ары амааччылары эң хой, 1400 центнер ары чигири чып алган. Билангыя „Лемезин“ совхозтун аы амааччызы М. Крыловтун ары ажаап турабы шулу эң дүжүктүр болган. Чус ары үгээнден-шалыпчы ичи 120—130 килограмм ары чигири алган.

Ары өстүреринге Башкириянын агаар-бодуу кончтуу таарымчалык экин-арыларын, хову-шөдөрин чигирлиг чечектерлиг өстүргөн шыккан. Автономнуг республикада ары өстүрү тускайыткан дуулаал ажал-агыйлары хей. Ары өстүреринин ажал-агыйлары, СССР-нин Аш-чөм программасынын негелде-инге дүштүр, автономнуг республикага ийи катап улгаттырып көргөн. Ол амыдыралта боттанып турар. Ажал-агыйларга, чурт-такчы чоңга көдөз ажал-агыйнын өрөм-шүнчыл инетитудунун, ары өстүрү ажал-агыйнын дүжүлгө станцияларынын ажал-агыйлары көсүк дузаны чедирип турар. Ары өстүреринге хергелдэр дериг-херекселерин Уфа хоорайда тускайыткан салдыга дел-гөн.

Р. РУПШЕВ.

Уфа.

ОРГАНИЗАСТЫГ

Мария Ховалыговна Донган „Ан-Туруг“ совхозта харылыаа салбыры эргелечкин. Ол коллективинге 1983 чылдың парлагга чыгыдыгызын организастыг чорударына баш бурунгар хынамчалыг бестегенген.

Бо ажалга хой-ниити тарадыкчылар база идег-кейлиг киржилгелиг болган. „Шын“ — 160, „Ты-ванчик аныктары“ — 110, „Улуг-Хем“ — 125 ажал-агыйларын чыгыткылаан. Ында ортумак школанын башкызы, хоочун комму-нист Хаак Монгушова Чымдан парлагга чыгыды-газынга иденкейлиг кир-жил, башкыларга 200 ажал-агыйларын солунуу болган журналды чыгыт-кан. Почтачылар Аняйбан Чулууд, Тамара Серээ олар-нын харылыаа турар ула-стоттарынын чурттакчыла-ры хой санын солун, сес-күддерин бижиткен.

С. СОТНАМ.

Улуг-Хем район.

КУЛАА аарыайн баар чап уругу ховар. Ол аарыг чылдың калдык-даа уеле-ри хамаан чоңга, ылангыя харлыг, чыастыг соок хүй-перде тыптып боор. Соок ке-лирге-ле оторноларинголог-омчелдеринг кабинетинин ча-нылаа эолгөт маанай ада-мелер хей боор. Чаштарын кулак дайында дегтирген-дотарар. Думчутун сопу хооундан ама хан дачыштыр кулак дайында халдыраштыр аарыг кирип, алаа дегти-ришкит эолдор, Уругтарын шак мындыг аарыг трип-те-де, оксигенде дегтирген-де, икши-побушундун халды-рыларг аарыгарындаан аара-анда база ийири организмн көтсөөнү эскерткен.

Чаш организмнин юмкан-дан, соокка допун аараанда кулак дайында дегтирген-дотарар. Думчутун сопу хооундан ама хан дачыштыр кулак дайында халдыраштыр аарыг кирип, алаа дегти-ришкит эолдор, Уругтарын шак мындыг аарыг трип-те-де, оксигенде дегтирген-де, икши-побушундун халды-рыларг аарыгарындаан аара-анда база ийири организмн көтсөөнү эскерткен.

Шуаукуз Олег Сувакштинин шуакустеп бижон „Аревичи“ деп тоокузу чырыкче унган. Чогаада болууда чыа-чопууда үкөн чылдарын ре-волуосту аныктарынын эр-те-ке оруун—биргор чугаа-лаарга, хып дөң чыдым о-лактын өзү, дадым, икши болуп келгенин чурун көргү-зүп турар. Анык маадыр Бижик-оолдун эртин келген оруу төрөн чоңуу-биле дөмөй. Ол бөдүн, тошту ки-жи, оон күзө-соруу эш-өрү-нүү дег баа-ла мыдыг: өөр-нөр, ажал-агый, мынжык.

Чогаалдык бир онзаган та-лазы — анык маадырнын амыдыралчы турушту ээле-п алган боор. Бижик-оол ажаа-ла белен каалама оруту-эртөөн, шаптаразынарга таарымч чораш, икши бо-луп тадыккан. Ол номчук-ларга икши-биле-де-ла, угадым-даа болуп артар. Ол дугайын автор номун бирги арында мынчаар дөштүг кылдыр бижон:

„Амыдырал эке-даа-дыр, Ажал нарын, берге-даа-дыр: Азын чорааш, орук тылар. Ажал чорааш, шымын тылар.“ (Ары 3.)

Лиринтик маадыр бичи оолак турган-ла, ажалдыг адамын соон салган, оон үлгөрин эдерип, шыдыр чыа-биле хей-ниити ажалы, орук, көвүгүт чыгып эге-сээр. Ону догдандыр турар бол шыккан оолдор, кыстар араашта улам „арым“ нас-дыр:

„Ийи сал чедирер дөң Адамс дег намынстын Игелени кууседилди!“ (Ары 80).

Азы:

ОВААРЗА ЭКИ

„Шын“ союунга Монгуш Эргентин аажы-чан кула-туралыга бижон „Хожу-де-биле калы“ деп чү-дүн номчалаан, маанай хей-ниити чөдөри — клубтарга, кулакчуга база автобуса чамдын кижилерин бодун ач чорурун чугалаксадым.

Бистик кулачура бажычын-га бир катап аныктар ке-жөөн чарыттыган турган. Аныктар чыгып, чамдыкты-ры келген, дедир үшүл-дө да турган. Кежөөн органи-застыг кезээ эгелээр алган. Аныктарын чамдыктыг ү-гүлөй берди, а элчип кези-нуу улустар-биле артын кал-ган.

Илеткез эгелээр. Ажалдан-ла турар боор, килг кетти-ген бир анык өл ол солун кежөөн кол кезөөн улу-стун чугаадын-даа дынатыс. Аныктин үнө-кире конградим-ла турар, ынаар артыкче аныкталдыр олурун алган, аныкт сөстөр-даа экилээр болду.

Залда улуг-биче калдык-даа килип бар. Сөс-домак алпыр, херек аларында үнө-кирери хостуг болбайлаан, мынча-лаа ийи-чангыс кижинин чоң ажал көрүп, бодунун допун аажыларын мактанган хей-пир көргүзөри анык кижиге тааркыр бе мычам?

Кежөөн ийини кезээ — таппа, алам-бүрү оюнар. Демги анык оол дашкаар үнөсүн, элчип „дынамы“ бер-ген кирип келди. Оң чөдө мычаш, бодунун үе-чеге-биле таппылаан турарынын хирейин канчаар. Аныктар ойнай бөөгө, чамдыктыг таппылаан барды, а биз чамдыктары, оон-биле элчип ойнаарындаан эоксунуу ту-рар ийден. Алаа экилп ку-лакчуга.

Херестер караан аараан. Бай-Тайгыны район-эмелте-лег чыдып эмелтег седи-дан. Чыткан үлгөриде кол-лективтин аныктын көрүм. Ук — коллективте ажал-ин-демей-дир. Дөдө — болган ортумак артемниг эмител-рин кижилерин кадын эки-жилер талазы-биле хемте-ген.

„Аревичи“ ажалдыг кийи-келерин сойгалап, ха-на-солун үндеринге икши-пейлиг каржи турар.

Ном болгаш номчукчу

„Барын, чогуу ылап билбес, Бак чыныг чалчык ирей. Арат чоңуу дымж билбес. Ады соннап, хыры — мурнаан Арагыч Шын-Хаай дөдөрүн Амдажытпайн, кезедилди!“ (Ары 81).

Хувискаалчы намын баш-талгазы-биле 30 чылдарга арывачилер неляр үезинге бу-зурелдиг, бурунгар дешил-геге чүткүдүг, бедик патри-отчу тура-соруутуг ажал-агый турарын мынчаар урагчымдыг көргүскөн:

„Ады чүзүн малдыг бажын Ийи сал чедирер дөң Адамс дег намынстын Игелени кууседилди!“ (Ары 80).

Азы:

„Кадыр чери“ дескенинтин кадык орук ылаанындар. Намык чоңуу оораан-оиле Алаа чокка хандыраалы!“ (Ары 91).

Тыма тоокузунда үкөн чыл-дар солун тоокузуг чылдар болуп артыган. Иден-политика, соннаа хожу-де-ла талазы-би-ле анык Тыма Арат Респу-блика улуг кожазы СССР-нин аны-дунмалышын, ак сотки-диг дууламчызынын ачым-да көсүк чедириниерлер алган. Машина-техника, эг-бараннар керээз дугаар бедик Саяи артындаан сонсаа чокка кээп турган, артем-билеге сунузууг анык ча-лым оолдор, кыстар Совет Эвиленинге өөренип чоруп турган.

Оон-биле кады ол үе дүвү-розининг турган. Чөөн, ба-рын чүктөрдө империалистиг күрүшөр (Япония, фашистиг Германия), бажын көдүрүп турган. Мындыг хевирлиг бо-лущуннарын чама номда кирбейн барганы мунучу-ч. Ынчан тыма аныктарын „Дуулаадаа элтиг СССР, ду-жун бодан чөдө-ле бөрү, де-жүмрайын турган“ калдыг-бир ажал-агый кирип болди! Баштайгы келген машина-техника (самолеттү, кино-ну-да) чеченич болгай, ан-баштайгы чалаттырып келген совет эмителерин, башкылар-нын буниг ажал-херөн кирип болди!

Дараазында үндүргөзгөинге автор ол үенин байланын а-даа хамызы-биле көргүзгөн күзгөинг.

С. САНДЮ.

БЕЛЕТКЕЛДИГ

Кур-Чер суурун чурттак-чылары Кулачура бажычынга дымштар хундерде эртин турар бот-гымынгар уран нуула корудандын чыдын калбай турары өөрүчүг.

Суурада агиткалардан эки-дөдөшкөн республикаларга тураскаткан кежөөрини эр-тир, конкүртисын ундуруп турар. Номер буруу утка-шы-нарыг. Бот-гымынгар арти-стер бо концептин СССР-ни 60 чыл болуп оюнга тураскадып турары бо. Чаа чылдын бу-дүзүнде корудандын түнө-лүн ундуруп, дымштар хун-дерин моон-даа сонгаар аныктыг, сонуганчыг кыл-дыр эртерини олар шун-тирлөөн.

Э. ТЕЖИТ.

Кызыл район.

ЧАА ЧЫЛ БУДУУЗУНДЕ

Бир-де катап, Чаа чыл будуу-зунда, Москва онзагай узуу элге көргөн мен. Ону догдандыр чоң хой болду. Алаа турганар мөн үнүмү дынааш, даштыкыдан келген ки-жи-дир деп билип каан. Бир оол турган: „Иаймын келген ситер?“ деп айтыра-дыр. „Франциядан“ деп харыылдым. Оол хожуг каттырыпшаан, чугалады: „Силерин чурту-нарын билер мен, Жанна д'Арк, Виктор Гюго, Париж ком-муналы!“

Ынчан мен өскө Чаа чылды санып келген мен. Ол 1941 чылдын декабры, Франциянын напистер эзелелени, маан-дына хей өөрүк туттурган турган. Стол артынга үткө 300-түм ортан бил. Дегерениш харымы үзе-де 20 четкен. Бистин аравистан ынан кым да коммунист турбаан. Сол-дүзе үш кижи активча коммунист болган бис. Ная эки-вис партия биледиг ан күш четтөөн турда-ла, напистер бо-луп каппан.

Ол дүпө Францияга, бистин-биле алырга, байырдалып болган иделелди байырдалып турган. 1941 чылда францу-терга иделелден өскө канда-даа болду чоң! Ол кезээ бис-тер ол сабаан өскө аравист, күзүг стол артынга, Совет Эвилени дөң дашканы көдүргөн бис.

Октябрь революциян чедириникин тилеп алган чурт бистин-биле кады таппын дөң түзүп, дөдөшкөн турган. Франци-яда халыкты көрүзүп илгелетип сактып турдум. Франци-яны мычта шыккан, таппынын өрүчтө сокурту-биле бу-рунгарстан олуңтирлесте, совет чоңда улуг күш бар деп чүвени билер бис.

Мартин МОНО,

француз журналист.

„ЧЕТТИРДИВИС“ ДИЖИР

лерин ап турары харымысала-дыг. Сестралар, санитаркалар аарыг киялелерин хайгаарат-га ап, болуулар-ла таарымча-лыг байлады тургузуп турар.

Эмелтеги донтаамал одап турар. Аш-чөмнү лиз-бүрү кылдыр белеткеп, хандыры-ламы үзүткөдирбөөн. Кезер

Эмчиң сүмези

УРУГНУҢ КУЛАА ААРААНДА

уруг бажын чашын, ылаар, аш-чөм чиринден шуут олу-турган апаар. Чүгө дөргө, чөм аяжырага аарыг улам күштө-лөр. Күстүрүр, кулаанын аа-рыры уругуулар. Чамдык та хулаа аарымын маанай, дүдөдөдө аарыг күштөдү. Бир өскө кулак дайында дегти-ришкит аар баярдалыг эртер болза, кулак ийинини пырымылаа чыстып болду. Ынчан кулак хулаан ийини ге-сап тыткан боор. Ийини үшүк хундерде ол сап кичи-не ийичи боор. Бо үзе уруг-нун элчипин ийи боор. Уруг-нун сатын-сөткени оюругуар аары чыдып, чөмө хоңу ки-рип, удуу турар апаар. Эзон-каш хунер артында дөмү ар-ынып сап тогузбес болду. Кулак дайында каданнаа дегтиришкит шак мынчаар экирер.

Чаа төрүтүгөн уругуун кулак дайында дегтиришкит чөмө калдык-даа эскерткен чокка эртин боор. Ынча-лаа кулак уругу шак чоң, кулак апаар болган арга болу боор. Бир өскө уругуларын мын-чал байдалыг анаара, дүг-те-ле эмчиге көргүзүрүг. Уругуун кулаа аарыг берас, мын келижиге кулакче чы-дым маан-ваалын үстөт таппылаан. Камфорлуг үс ажалыг болбас, чүгө дөргө, ол кулак ийинини пырымы-лаа чүгө картып тургузуу-п, чаа бугу эмонин аары-нын шын толдарында ба-гы салдарыг.

Кулак дайынын дегти-ринишкит — оалдыг аары-ларын бирөөн. Эмчилерин сүмелерин хажык чоңка кү-сөдери чугула. Ол өскө, уруг-нун үнү баксыралды, чаш организмге каданнаашкын

болурун болур. Баш мээ-ини картыга каданнаашкын — кадыкылаа хоралыг ме-нингит аарында чедир. Ку-лак дайынын дегтиришкити чамдыкта арып нервирини баксыралды. Ынча-лаа, ол бүгүдө эмчиңин айтымын-нын хажык чоңка күсөдери турган, чайла берип боор.

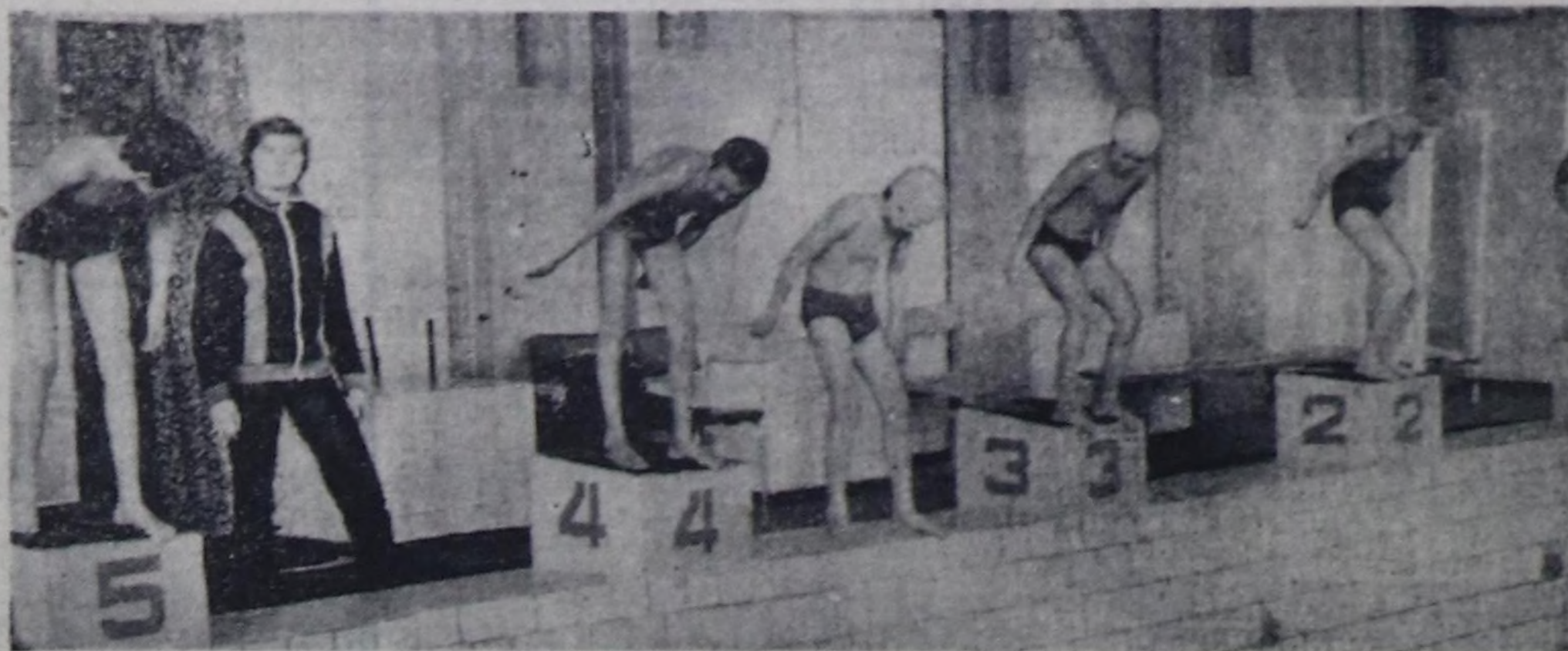
Кулак дегтиришкитинден уругуу канчаар камгала-рыг? Бир-де дугаарында би-тин уругун думчуунаа бо-лгу хоон болган думчукутун байдалы хайгаарар. Эми эмер уругтар огучал. Ын-чанаш аргалы-ла болза, ле-ндер чытыраа эки. Эзон уругтарын уругуу думчуу артылап турарына чачы-тырар ужураут. Калкан уруг думалай бөргө, думчуу-не

эфедрин, адреналин ден эми-нери ламдылаптар. Удуур бетинде, горилалыг чыдыг сугта суу, чинчелер. Сугуун температуралар 37—38 граду-сан ийи эскө болур ужураут. Ындыг балпына бир хун ара-лаштыр катаптан боор. Бир өскө ур аарыг эттимес бол-за, эмчиге ылаа-ла көргүзү-рер.

Калдык-даа аарыгын эмчө-ринин орунга, баш бурун-гаар болурубайн баары чып. Уругтарын хунге, сугта да-дыктыгарынын ужуру ол. Ындыг дайымыншынын чы-гы үзөп эгелээр, бугу чы-дургузунда уламчылар чы-гула. Бо мынша дайымын-шынар уругуну кадыктыгын бижытырар.

А. КУЗНЕЦОВА,

медицина эртемнеринин кандидаты.

СПОРТ КОМПЛЕКИЗИ

Чалымынын интернацио-нальч хоорайн Ак-Довурак чылдан чылаа өүп сайырап, мында чурттап, ажалдан ту-рар ажал-агый амыдыралы хун бүрү экилп олар.

Алаа келген кижиге бүрү-бир-ле дугаарында шалдан болган бетондан кылган улуг бажымын дораан эскерин наар. Ол Ак-Довурак хоорай-да шитир бастеининг спортчу комплекстир.

Ук спортчу комплексте улуг эскө бола-да, арамында ин-тернациональч хой национальч коллектив ажалдан турар. Мында тускай артемниг тренер башкылар, эмителер болган оон-да эскелер бар.

Спортчу комплекс „Тыма да-дугу“ комбинааттын өскө-даа нехтери мынша, туруу-нуу чоңка донтаамал ажалдан турар дээр болза, чыастыг чок. Бо хундерде мында во-лейболдун, баскетболдун, аар-летинанын, сугта эштири-нин болган оон-даа өскө хев-ирлерини секцияларында мыска хей ажалын аныктар болган шкочалыклар хаара туттунган. Оон иштинде суг-та эштирнин секциясында алды бөлүгү бо чымын тур-гускан, оон кичилдерин гра-фик дугаар уе-шагында эр-тирнин турар. Оон ажалын анык специалистер Москва-нын кула-чултура инсти-ту-дун доокузуу, спорт мас-теринге кандаан. Фрида Гали-ева болган оон дуулаа-даа, фабрикада элчеге начальнын, хой-пирини тренер Юрий Ми-хайлович Аверьянов олар кы-амак удурун турарлар.

Волейбол секциязын Иркут-скийн кула-чултура инсти-ту-дун доокузуу Александр Милин-Доржу база бе-дик дөдөдө чорудуп, боду-нуу негелдегил болган ха-рымсалгалыг чорун-биле спортчуларын хундүткел-чедип алган. Оон бөлөккөн командалары чүгө районга эскө, харын республика чеге-тин мйрылдааларга маан-надыг черлерин чыгыс эскө улаа ээлеп келген.

Спорт куш-ажалын буду-рукчулун улгаттырыныга ийи бөр. Сантехниктер Бри-гадамын удурутууу Иван Степанович Крошко Ак-До-вурактын автотранспорт бу-дүрүлгөзгөн, рудниктер, профтехучилищен, боду-нуу бригадасында күзөдгилерин чыгган, ам аар атлетика сек-циязын бөлүгүн удуруту турар. И. С. Крошко спорт-тун националь хевирлеринге РСФСР-нин спорт мастери.

Спорт-биле чегелестир оон бригадасынын куш-ажалыг көргүзүлгөр донтаамал эки болуп, бригадалар арамыда социалистиг чарышка хей улаа тилекти болган.

Спортчу комплекстин бай-ламында дериг-херекселер куупту эмге-сөксөөк болган чөдөр салып. Кышын спорт-чу сезонга устуруу чама комплекстер болган заа-тарын бо чымын саткан, ыла-ла-даа тускай спортчу кептер чедипшес. Ак-Довурактын спортчу комплексининг рес-публика чегелтиг спортчу

маргылаалар моон мурунда мышкан база-ла хой эртер. Ындыг төлөдө, бистер ылаа-гыя мичилиг хоней, ойнаар шөлдү бо чымын эки шына-рыг, маргылаалар эртерге-ринге таарып кылдыр кы-лырын шитирлер, ам оон бөлөккөн эгелер турар бис.

Чооку үзе спортчу комп-лексе бөкс болган бодулаа секцияларын ажалын план-ын турар. Бодулаанын СССР-нин спорт мастери И. В. Якушенко чорудар.

Чедикшилер хой-даа бол-за бистик ажалымыста. чет-пестер барып демдегелес ар-га чок. Эки тура спорт икши-тилелдер-биле харылааыс коопкан. Спорт дугайында де-кля, бестедалар чогуу деши-линг чедир чорутуумайн ту-рар болган хоорайнын ком-сомо-л — организациондала практиктиг дууа чөдө чок. Ажал хей. Ынчанаш маанай удуруту оргарынын ажал-херекти дууаа бисе чугула.

СЭНП ТБ-нын, СССР-нин Министрлер Чөвүлгөсинин „Куш-кулутарын“ болган спорттун ажалын улам ылай көдүрер дугайында донтаамал амыдыралга бо-таандыр дөң бистик кол-лектив улам кызымак ажал-даар.

К. КУЖУТЕТ, Ак-Довуракта спорт ком-плексининг директору.

Ч. КУРТАРДА: элчегил кичээл, (устүдө): тренер башкы Ф. Галиева (ортуу-нда: өөреникчи Ю. Сарыга-ла, В. КАРА-САЛДЫН фотола-ры.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ 3-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Уе», 8.40 — Эргентин сула шимчөөн. 8.55 — «Чырык хунуң чымы». Урап-чеген телефильм. 1-ти, 2-ти се-риялары. 11.15 — В. Кофтуу (аппортеон) — ойнаар. 11.30 — Мецелер. 11.35 — 14.15 — Чансар. 14.15 — Мецелер. 14.35 — «Беш чыл — кийи бурзууңун херээ». Докумен-тальдыг фильмин. 15.10 — Орус чугаа. 15.40 — Москва болган москвичлар. 16.10 — Афганистанын артисттеринг концерти. 16.40 — «Тол аал-дан келди». «Бурун шагын тооу».

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемөдөөр: МОСКВАДАН 18.45 — Бөгүн делегейге, 19.00 — «Кийи болган хой-ду», 19.30 — М. Исаеванын мралп тур. Фильм-кон-церт. 19.55 — «Хары улаа ою-нуу сөзүмүз». Урап-чеген телефильм. 21.00 — «Уе», 21.35 — «Московские новости» со-дуурун шапалаа дөң фигур-луг чугулаашкыга делегей маргылаады. В. И. Ленин ат-

тыг Топ стадионун Спорт ор-дуулаа дачыдыла. 22.05 — «А. Вешенков», П. Фел-тов болган ол үнөң чур-чугулары. Орус музей. 22.35 — Бөгүн делегейге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

12.00 — Андан ды. 12.30 — Тиман. (Чурттуу согуу чү-гүн шимчөөн) алаанын дугайында. 13.00 — «Ажал-даар чөдөр — космо». Теле-фильм. 14.00 — Тургузуушкун үнөниң уран чүзү. 19.25 — 2-ти дачыдыла. 14.30 — «Ала-чурттуу Улуг дайымы». Кино-эпопея. 10-гу фильм. «Танк десектеринин кайгамчык ту-кушкуну». 15.20 — Мецелер. 15.30 — 18.45 — Чансар. 18.45 — Мецелер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемөдөөр, 18.45 — «Делегей байдалын до-пуулаа. Дачыдыла. 18.55 — «Петушок биле хек-даан». Урап-чеген фильм. 19.25 — «Азия төвүндө». Информа-ция-публицист программа. 19.55 — Чаралдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчытыг улу-ур, чаштар!» «Страком дөв

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

«Тыма туду» трестин № 48 туаут эргелел ажалдаары-биле мастерлерин, прорабтар-ын, участоктар начальни-ктерин, материалдыг бөдүг бух-галтерин, туаут мапшалары-нын элентриктерин, ол мын-ша баянчыларын, штука-турларын, малярларын, пля-тоинтерин болган үстүнө айттыгган туаутуку профес-сияларга өөреникчилерин та-лап турар.

Өөрелетени ажалдаа-лаа, практика кырынга чо-рудар. Өөрелелге үезинде ай-тууларын улуугу профес-сияларга өөреникчилерин та-лап турар.

Кызылда күрүненин педаго-гика институту 1982 чылдын декабрь 4-те бодунун